

KORTÁRSOK SZEMÉVEL

DARVAS ISTVÁN

MEGISMERKEDÉSEM MAXIM GORKIJJAL, LEONYID LEONYIDOVVAL ÉS A TÖBBIEKKEL

Legjobb tudomásom szerint alig néhányan élünk még magyarok, akik személyesen ismerhettük Gorkijt. Engem egyik meghitt barátja, Leonyid Leonyidov hozott össze velem. Mintegy tizenkét évvel ezelőtt már beszéltem is erről a rádióban. Mégis úgy vélem, hogy e találkozásunk részletes beszámolójával még adós maradtam. Miután pedig az ismeretség folyamánaként további s figyelemre méltó kapcsolat támadt közöttünk, és pedig az irodalomtörténetünk bizonyos vonatkozásaiban, ezért a már hetvenötödik esztendejét taposó valaki nem szeretne végleg lekésni a mondanivalóival . . . . .

Könyvszekrényem irományainak egyik csomagján ez a felirat olvasható: „Maxim Gorkij, Leonyidov, Nyina és Tatjana Gyevel stb. Rimini, 1913.” A csomagban régi orosz bélyeggel ellátott borítékok, hasonló levelezőlapok, levélmaradványok, s végül fényképek rejtőznek. Kitérítgetem most őket sorjában magam elé, s ezek visszarepítenek engem az emlékezés szárnyain a már majdnem félévszázaddal elmúlt időkbé, és megsegítenek az akkor történeteknek minél élesebb újraélésében.

Úgy 1912-ben, mint 1913 nyarán az északolaszországi világhírű fürdőhelyen, Riminiben, a Hungaria szálló lakójaként töltöttem, mint a budapesti központi városháza dolgozója, hivatali szabadságidőmnek a felét. Az utóbbi alkalommal ez július utolsó és augusztus első két hetére esett. Persze most is magammal hoztam a hegedűmet, s a kottáimnak egy részét, s a zeneszobában azután már az első alkalómmal összebarátkoztam egy rokonszenves orosz fiatalemberrel. Egy személyben szobrász- és zongoraművész is volt, pompás kísérőnek bizonyult, aki lapról játszotta velem a Mendelssohn- és Beethoven koncerteket, nem egy hallgatónk is akadt, s így az ő révén rövidesen egy értékes és kellemes, ugyanakkor szinte nemzetközi jellegű társaságnak a tagja lettem. Elsősorban természetesen olaszokkal, de rajtuk kívül németekkel, osztrákokkal, horvátokkal, s last, not least oroszokkal lehettem itt együtt s jóformán a napnak minden szakában. Fürödtünk, játszadoztunk, vagy éppen bolondoztunk, gyermekes gondatlansággal versenyre keltünk a csodás tenger hullámaiban egymással, más-kor órákon át feküdtünk egymás mellett ébren vagy alva a strand páratlan homokjában, s végezetéül napi „fáradalmainknak” az alkonyati és sokszor a késő estékbe is belenyúló óráknak hangulatát élveztük ki fenéig a hosszú spiaggia bőségesen rendelkezésünkre álló fekvőágyaiban. A véletlenek szerencsés összejátszása volt az is, hogy valamennyien jól beszéltünk németül; így mindenki zavartalanul megértette a másikat, s magát is meg tudta értetni a többiekkel.

Annak idején feljegyezgettem magamnak a társaság legtöbb tagjának a nevét s a címét. Mindez ma sem érdektelen, hiszen együttesen ismertük meg orosz barátainkat s az ő révükön magát Gorkijt is. Ott volt köztünk Bolognából Oddone, Guglielmo és Clotilde Gardi, Maria Luisa Mazza (a bájos kis özvegy, aki iránt majdnem tüzet fogtam), Lina Burzi és Michele Taglieri; Ravennából Guido Franchi; Ferrarából Adolfo Bronzi s végül Milanóból Giacinto

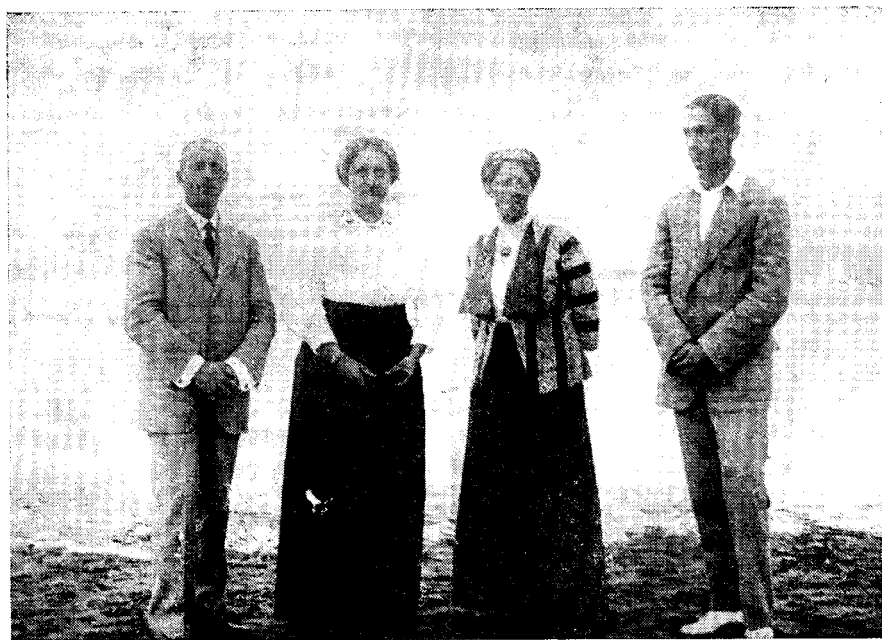
Tabozsi. Altonából, illetve a közeli Ottensenből Kurt Krause, nemkülönben Hamburgból Willy Ott németjeink nyaraltak velünk. A horvátokat Josef Jurca és a bátyja képviselte Zágrárból, az osztrákokat pedig a Rohn és Lesser házaspár Gödingből. S végül négy orosz tagja is volt a társaságunknak. Két nővér, Nyina és Tatjana Modesztovna Gyevel Lenin-grádból, azután régi ismerősük, a már említett zongorakísérőm (a nevét sajnos már elfelejtettem), s végül Leonyid Mironovics Leonyidov Moszkvából. Nyina Gyevel egy leányliceumnak volt az igazgatónöje, míg a hága akkortájtban, ha jól tudom, a németországi Heilbronnban hallgatott régiségtani kollégiumokat. Mindketten világlátott, nyitott szemű, alapos műveltségű, valódi egyéniség voltak, ezért is igyekeztem velük minél többet elbeszélgetni. Leonyidov pedig a moszkvai világhírű „Művészszínház”-nak volt már akkoriban az egyik legkimagaslóbb drámai művésze.

Anélkül, hogy a legkevésbé is egymással összehasonlítva óhajtanám a társaság tagjait, vagy egyes csoportjait az idő távolából értékelni, ma a legkönnyebben orosz ismerőseim arcvonásait tudom magam elé varázsolni. Talán azért is van ez így, mert mint aki cirill betűkkel már a középiskolában, melléktantárgyként megismerkedtem, s ugyanott Tolsztojev egyik filozófiai elmefuttatásának franciából való lefordításával pályadíjat is nyertem, most érhető érdeklődéssel fordultam első orosz ismerőseim felé. Utóbb Gyeveléssel sűrűbb levelezésbe is kerülhettem, s mint még hallani fogjuk, ők vállalták akkor magukra a Gorkijjal támadt érdekes irodalmi kapcsolatnak az otthoni lebonyolítását is.

Mindezek után visszatérek közelebről Leonyidovra.

A szálas és vállas orosz embertípus jellegzetes képviselője volt. Megismerkedésünk idején mintegy negyvenéves lehetett. Egész megjelenésében és magatartásában férfias. Kerek, nagy, egészséges színű arc, mosolygós, gyorsan bizalmat keltő tekintet, magas és nyílt homlok. „A fejét kissé félrehajtotta. Már az első, kettésben folytatott meghítt beszélgetésünkben azt a benyomást szerezhettem, hogy igen sokoldalú, egyben nagyon kiegyensúlyozott, mindenkit megérteni igyekvő s határozott egyéniséggel lesz dolgom. További együttléteink során mind mélyebb bepillantást nyertem a gondolkozásába, s végtelen örömmre szolgált, hogy nála a külső és a belső harmonikusan kiegészítette és igazolta egymást. Leonyidovnak pl. szinte forróvá nemesült a hangja, amikor szülővárosáról, drága Gyesszjáról kezdett nekem mesélni, mert valahogy szóbakerült, hogy Triesztben töltött önkéntesi évem alatt egy oda-való, osztrák állampolgár, társam is volt. Leonyidov színészi pályájának kezdő éveit is Gyesszjában töltötte. Innen, ha emlékezetem nem csal, Kijevbe került, s végül elérte álmai netovábbjával azzal, hogy Moszkvába szerződtették, s hozzá hazája legelső színházához. Beszéde során sorba is ment előttem sikereinek nagyobb alakításain. Büszkén említette meg ezek között Gogoly revizorát, Dosztojevskij Karamazov Mityáját, a Peer Gyntet s a későbbiek közül a shakespeari óriásokat, mint Julius Cézárt, Romeót, Othellót és a többieket. Óriási lelkesedéssel beszélt azután egy gyönyörű s a legkomolyabb előtanulmányokkal előkészített tervéről, az e téren reá váró feladatokról, szerinte inkább kötelességről. Kifejtette, hogy szerinte a színművész, közvetlen hivatásán túl egy másik és pedig nagy szociális feladatra hivatott. Az ő birtokában van ugyanis a szónak, tehát a nemzeti nyelvnek, a beszédnek, a rábeszélésnek, a lelkesítésnek a hatalma, s egyben ezen erő minden varázsa is. Ezzel a lehetőségével élve emelheti népe kultúráját, sőt irányíthatja is azt annak útjai meglátásában és megválasztásában. Ő teljes erejével, s minden áldozatra készen fogja ezt a munkáját teljesíteni. Mint utóbb megtudtam, nemes programját valóra is sikerült váltania, amikor előbb a tanára, majd pedig igazgatója lett a moszkvai színművészeti akadémiának.

Láthatóan jól esett Leonyidovnak, amikor azt tapasztalta, hogy előadását, bármiről is beszél nekem, mindig őszinte s élénk figyelemmel kísérem. Ezért ezután ő sem feledkezett meg arról, hogy hasonló rokonszenvet tanúsítson az iránt, ami köztünk magyar vonatkozásban felmerült. Többször kifejezetten kért is, hogy meséljek neki magunkról, főleg művészeti s irodalmi életünkről. Ő erről hallott is már több mindent. Így ismeri, mondta, Petőfinket,

I. Balról jobbra : *Dr. Darvas István, Nina Gyevel, huga Tatjana Gyevel, J. Jurca*

II. Balról jobbra : *Dr. Darvas István, Nina Gyevel, J. Jurca, Tatjana Gyevel.*
Háttérben : *Leonyid Leonydov* drámai színész.

azután pedig Zichy Mihály csodálatos fantáziáját s lehetfinom rajzóját. Az ő révén részesült még fiatalabb éveiben abban a szerencsében, hogy Madáchunk nagy művét német fordításban olvashatta.

Nemrégiben tudtam meg részletesebben, hogy is került az Ember tragédiája egyáltalában, s talán először, Oroszországba. A művet annak idején néhai Lechner Gyula hazánkfia jelentős sikerrel ültette át német nyelvre. Lechner sokoldalú tehetséggel megáldott ember volt. Egyszemélyben ügyvéd, festő, szobrász, díszítőművész, költő, műfordító, s végül fővárosi rajztanár is. Kiváló építészünknek dr. Kismarty-Lechner nyug. műegyetemi tanárnak az édesatyja volt, illetve világhírű Lechner Ödönünknek a testvérébátyja, akivel egy napon halt meg. Lechner Gyula ismeretségben volt az Oroszországban élő Zichyvel, s az így értesült tőle Madách-fordításáról is. Kérésére Lechner felesége, aki szintén magas műveltségű nő volt, az 1890 évek közepe táján történt ez, lemásolta egy díszesen bekötött albumba a művet, eljuttatták Zichyhez, ez pedig bemutatta a cári család körében is. Utóbb Lechner fordítása megjelent Jókai előszavával a lipcsei Reclam—Universal—Bibliothek sorozatában, s állítólag egyik legnagyobb példányszámban elfogyott köteté lett.

Azt hiszem érdemes volna egyszer utánakatolni annak, mi is lett a sorsa ennek a Zichyhez került Madách-fordításnak?

Egyébként én a magam részéről minden alkalmat felhasználtam arra, hogy Leonyidovnak irántunk mutatkozó érdeklődését lehetőleg kielégítsem. Különösen felhívtam a figyelmét Petőfinek „Az apostol”-ára, de nem kevésbé a leíró és népies költeményeinek a szépségeire; ugyanígy Aranyra, Jókaira s ezeknek világviszonylatban is feltétlenül az első helyek egyikén álló szellemiségére, s költői mélységeire. Igyekeztem eredményes is volt, amit abból tapasztalhattam, hogy Leonyidov ismételtén szóba hozta, milyen jó volna, ha jövőre újból is együtt lehetnénk Riminiben. Vegyem én is akkor ki a szabadságomat, amikor ő Gyeveléssel együtt idejön. Utóbb megajándékozott engem Leonyidov a kézírásos névjegyével. Valójában elsősorban neki köszönhettem úgy én, mint társaságunk azt, hogy Gorkijjal egyáltalában megismerkedhettünk, illetve, hogy előtte irodalmunkról mondhatni előadást tarthattam.

Végtelenül sajnálom, hogy Leonyidovval nem találkoztam többet az életben. Tudva-levőleg a következő éven, 1914-ben kitört a világháború, én a frontra kerültem, azután 1916 nyarán hadirokkant lettem, s mire az élet számomra valamennyire visszatért a csendesebb medrébe, gondjaim és küzdelmeim teljesen másfelé vonták el minden figyelmemet. A sors véletlene mégis megengedte, hogy néhány évvel ezelőtt, bár csak fényképekről, még egyszer megláthattam ennek a barátomnak mosolygós arcát. Ez akkor történt, mikor először a Nemzeti Színház előcsarnokában, azután pedig az Iparművészeti Múzeum földszinti termeiben kiállítást rendeztünk a szovjet színművészet múltjának és jelenének a bemutatására. Az ez utóbbi alkalommal iderándult orosz kiküldöttek valamelyikétől hallottam azután őszinte részvétellel, hogy ez a kedves barátom, miután még 1938-ban, a Művészszínház fennállásának negyvenéves jubileuma alkalmából, a Lenin-renddel kitüntették, 1941-ben elhagyta ezt a földi színpadot.

Alakját, emlékét soha sem fogom elfelejteni!

Most pedig elmondom, hogyan ismerkedtem meg 1913-ban Riminiben, magával Maxim Gorkijjal is.

Az egyik augusztusi nap késő délutáni óráiban társaságunk szokásához híven az árnyékosabb helyekre kirakott heverőkben pihent. Éppen én vittem a szót, s közkívánatra, s érthető lelkesen most is irodalmunkkal büszkélkedtem, annak csináltam propagandát. Ha jól emlékezem, történetesen Bánk bánunk Tiborcának a keserveit tolmácsoltam és magyaráztam, megemlékezvén természetesen a kolozsvári színikritikusi időmből feledhetetlen jó Szentgyörgyi Pista bátyánk nagyszerű alakításáról is. Egyszerre észrevettem, hogy szállodai portásunk kíséretében egy utcai ruhába öltözött nő és férfi közeledik felénk. Amikor odaértek, orosz barátaink valamennyien felugrottak s látható örömmel siettek feléjük. Meleg összelellezés

következett, néhány szót váltottak egymással, s máris odajöttek mindnyájan hozzánk. Leonyidov bemutatta a vendégeinket, de az első pillanatban fogalmam sem volt arról, kik ők. Ámde most a mellettem újból helyet foglalt Nyina Gyevel odasúgta nekem, hogy ismerősünk nem más, mint Gorkij, az író. A vele jött, feltűnően szép nő, ha emlékezetem itt sem csal, Budbergné volt, a titkárnője.

Gorkij egy negyven év körüli tanárember benyomását keltette bennem. Középmagas alak, kihajtott fehér ing, kétsoros sötét zakó volt rajta és csíkos, sűrű, jól vasalt nadrág. Kifogástalanul volt öltözve. Kalap nélkül lévén, az arcát jól megfigyelhettem. Elég dús, szőke haját rövidre nyírva, s felfelé fésülve hordta, s arcának jellegzetességét főleg a kiálló arccsont, az eléggé mélyen ülő szem, s a lefelé fésült hosszú bajusz adott. Egészben véve valami hasonlóságot véltem felfedezni a mi Gárdonyi Gézánk arcvonásaihoz. Gorkij kedves mosolygással fogott valamennyiünkkel sorban kezét, feltűnő udvariassággal hajolt meg a nők előtt, s azután mind helyet foglaltunk. Gorkij Leonyidov és Oddone Gardi közé ült, halkszavú, végtelenül finom benyomást keltő kísérőnője pedig Nyina Gyevel és mellem.

A társalgás most természetesen néhány pillanatra megszakadt, és én is abbahagyni szándékoztam a beszédemet. Azonban Leonyidov úgy látszik éppen arra használta fel az alkalmat, hogy néhány szóval tájékoztassa Gorkijt, miről is folyt addig szó, mert vendégünk most kedves közvetlenséggel egyenesen hozzám fordult. Tört német nyelven, amibe itt-ott olasz szavakat is vegyített, arra kért, hogy folytassam csak zavartalanul a mondanivalómat, ő már tudja is, miről beszéltem, a tárgy őket is feltétlenül érdekli.

Azt hiszem bárki könnyen el fogja tudni képzelni, minő hatással volt rám a teljesen váratlanul előállott helyzet, az a tudat, hogy egy világhírű szellemóriással kerültem szembe, s hogy milyen felelősségteljes feladat elé kerültem. Ma sem tudnám megmondani, miféle belső erőim segítettek meg akkor abban, hogy lelki egyensúlyom nemcsak teljesen meg tudtam őrizni, hanem hirtelen átgondolva az alkalom lehetőségeit, másfelé vittem a szót. A nálunk Budapesten akkoriban sok beszéd tárgyává tett szindarabnak, Lengyel Menyhért „Taifun”-jának az ismertetésébe fogtam. Azt is őszintén megvallhatom, hogy akkor még egyáltalában nem gondoltam arra, hogy ezzel a tárgyválasztással csak még jobban felhívom Gorkij figyelmét írónk széles távokat is átfogni tudó képességeire. Mindenesetre arra törekedtem, hogy a különben is nem régen és ismételten is látott vígszínházi darabnak úgy a meséjét, mint egész háttérét és főszerepeit minél hűbben, élesebben felrajzoljam. Közben nem feledkeztem meg arról, hogy hangsúlyozzam, mi vezethette nézetem szerint a szerzőt a távolkeleti mese és színhely megválasztásában. A szerelem az, mondtam, ennek a legerősebb érzésünknek embereken s földrészekén túlfeszülő, átfogó és egybekapcsolni is képes hatalma. Nem ismer ez határokat, különböző világ- és társadalmi szemléletet, mint eltérő társadalmi vagy másféle elosztódásból eredő válaszfalakat sem. Kirobbanhat tehát a kelet és a nyugat egymást alig ismerő emberpárjában is s feltétlen úrrá lesz felettük. Így történik ez Lengyel embereiben, hogy azután a körülmények kérelhetetlenségét is segítségül kapva, őket mély erkölcsi tragédiába kényszerítse.

Előadásom végén megemlítettem még, hogy a darab szerzője alig múlt harminc éves, egy felvidéki városunkban, Kassán él mint banktisztviselő. Tudtommal soha sem járt Keleten vagy éppen Japánban. Arról viszont akkor még nem értesültem, s így nem is szólhattam, hogy a Taifunt már hazai színrehozatala évében, 1910-ben, ismételten lefordították egyebek közt orosz nyelvre és elő is adták Szentpétervárott. Lehet, hogy ez elkerülte orosz hallgatóimnak a figyelmét, Gorkij ebben az időben távol is élt a hazájától, de az is lehetséges, hogy az én élőszóbeli ismertetésemből figyelt csak fel jobban a drámára. Mindenesetre észrevettem, hogy Gorkij érdeklődését a Taifun legnagyobb mértékben felkeltette maga iránt, így főleg Tokeramó, Kerner Iлона és Hempel Teri alakja, nemkülönben Japánnak megdőbbszentő realizmussal jellemzett képviselői.

Amikor a szavaimat befejeztem, Gorkij, aki egészen felém volt hajolva, most még hosszabban maga elé nézett a földre. Azután valamennyiünk érdeklődésétől kísérve, lassan

vontatott hangon megszólalt. Csodálkozását fejezte ki mindenekelőtt afelett, hogy egy magyar író ilyen témát mert választani. Ez már magában véve is elismerést érdemel, annál inkább, mert a mély gondolatot nemcsak nagy realitással, hanem ugyanakkor magas költőiségtől áthatott lélekkel érzékeltetni is tudta. Gorkij megemlítette, hogy élete során volt alkalma közelebbről megismerni a japán lelket, amikor Moszkvában egy hosszabb tanulmányokat folytató, japán orvossal került össze. Neki ez az embertípus nem nagyon rokonszenves. Kétségtelen, hogy természetüknél fogva zárkózott nevelésük következtében még szűkebb határokra sűrűsödött faji és népi tömegeik nagy erőt képviselnek. Ámde éppen ez a sajátosságuk gátja lehet az egyes emberben köztük is feltétlenül rejtőző ezerféle tehetség s ambíció szabad és teljes kifejtésének. Ezen a kérdésen túl, folytatta Gorkij a szavait mind feszültebb figyelmünk közben, a dráma szerzője egy további nagy kérdést is vet fel. Azt t. i., van-e egyáltalában joga a nőnek, főleg a nyugati társadalmi rendszerekben ahhoz, hogy úgynevezett foltok legyenek a múltjában? Igenis van! — emelte fel a hangját Gorkij és mintha az arca is színebbé vált volna —, de ennek az általános elismerése csak akkor fog elkövetkezni, ha a férfiak, innen és túl, végre igazságosak, őnzetlenek és őszinték lesznek a nőkkel szemben, igazán a szívükre is fognak hallgatni, így viszik nyugvópontra a sokat firtatott, de ma még a legtöbbször inkább egymás ellen kijátszott kérdést. Pedig, ha az esetek és körülmények megítélésében eljön ez az idő, akkor meg is ördödik szinte magától a kérdés. Nálunk, mondotta Gorkij, igen nálunk, s nem tagadom, messze, nagyon messze orosz földön, már elérkeztünk ehhez a ponthoz. Igaz viszont — s itt alig észrevehető mosoly futotta át az arcát —, több más vonatkozásban még v a s t a g h ó t a k a r ó f e d i a m i d r á g a f ő l d ű n k e t! Hogy pedig maguknál — végezte a szavait Gorkij — a szép Magyarországon is miként gondolkoznak a nő léte, sorsa és célja felől, azt kedves fiatal barátunk bizonyára jobban tudja.

Jó két órát töltött még ezután velünk Gorkij, a legkellemesebb csevegésben sok mindenféléről. Elmondotta, hogy most Viareggióból jöttek, hazafelé tartanak Capriba, s tudva, hogy régi otthoni barátai itt nyaralnak Riminiben, kis kerülővel néhány órára felkeresték őket, hogy ismét megölhessék egymást. Egyébként holnap már tovább utaznak. Az elbúcsúzáskor Gorkij ismételten megszorította a kezemet s megköszönte, hogy őt oly váratlanul, s neki oly érdekes világba elvezető élvezetben részesítettem. Ezután barátaink kíséretében a Grand-Hotel-beli szállásukra mentek.

Másnap a reggelinél nagy meglepetés ért. Leonyidov és Gyevelék Gorkijnak azt a kérését tolmácsolták, hogy ha nem esik terhemre, nagyon örülne, ha hazatérésem után, egy alkalmas könyvkereskedő bekapcsolásával, válogatott gyűjteményt állítanánk össze legjobb költőinknek és íróinknak színvonalas fordításokban megjelent műveiből a számukra. A küldemény, egyszerűség okából, Gyevelék címére mehetne, s ők magukra vállalják a pénzügyi kérdésnek kívánságunk szerint való zavartalan lebonyolítását is. A művek kiválogatását teljesen rám bizzák. Gorkij a maga részéről csak annyit szeretne megjegyezni, hogy ami orosz nyelven kapható, azt természetesen igen szívesen látnák.

Leonyidov végezetül átadta nekem Gorkij ismételt szívélyes üdvözlését, s hogy minden jót kíván „lelkes magyar barátjoknak!”

Azt hiszem nem mondok meglepőt, hogy a megtisztelő megbízatást nemcsak szívesen, de büszkén is vállaltam magamra, hiszen hirtelenében valamiféle kulturális nagykövetségünk véletlen képviselőjének éreztem magam. A szinte ünnepélyes alkalmat mindjárt fel is használtam, s én viszont azzal a tervemmel próbáltam meglepni orosz barátaimat, hogy megkérdeztem őket, nem-e volna lehetséges, hogy amennyiben jövőre újból ilyen szépen együtt leszünk kedves Rimininkben, utána együtt is utazzunk hazafelé, de Budapesten át. Megmutatom nekik szép fővárosunkat, lerándulunk a Balatonhoz is, vagy másfelé. Meg vagyok győződve, hogy felejthetetlen emlékekkel fognak nálunk gazdagodni. A terv azonnalos elfogadásra talált, sőt azt Gyevelék most már azzal egészítették ki, hogy, mint ezt már másik két barátunkkal is megtették, ezennel engem is szívélyesen meghívnak özvegyen élő édes-

atyjuknak Kazánban fekvő birtokára olyanformán, hogy utazzunk hát Budapestről tovább is együtt. Töltsem náluk a szabadságidőm második három hetét.

Örömet nem lehet leírni.

Hazaérkezésem után rövidesen hozzáfogtam a gyűjtemény kiválogatásához. A feladat nem volt könnyű. Azon kívül, hogy komoly erkölcsi felelősséggel járt a kijelölés, még nagyobb fejtörést okozott a valóban színvonalas fordítások megtalálása. Szerencsésen egy igen lelkes és megértő könyvkereskedőre bukkantam az Erzsébet (ma Lenin)-körút elején volt üzletnek azóta régen meghalt tulajdonosában, Dick Manó személyében. Rajta kívül egy kiváló irodalmi szakemberünk áldozatos segítségét is igénybe vettem, s elkészült jegyzékeimet annak a bírálata alá bocsátottam. Mindenben megfelelőnek tartható, orosz nyelvű fordításokat nem igen találtunk. Tudvalevőleg néhai jó Szabó Endrénk kísérletezett ugyan e téren, de inkább orosz regények magyarra átültetése foglalkoztatta őt akkoriban. Így a legtöbb esetben német nyelvű fordítások mellett kellett döntenünk. A küldemény végeredményben szép kis ládát tett ki, s azt még a tél beállta előtt útjára indítottuk. Végtelen káromnak tartom, hogy az elküldött munkák másolati jegyzékei, otthonom sok egyéb értékével együtt, a későbbi német invázió során, 1944—1945 telén, bombatalálatok folytán elpusztultak. Emlékezetből ma annyit tudok mégis mondani, hogy a gyűjtemény méltóan képviselte irodalmunkat. Így Petőfit Neugebauer Emilnek, Aranyt és Vörösmartyű Dóczy Lajosnak a fordításában küldtük el. Ugyanigy sikerült megfelelő Mikszáth- és Jókai-fordításokat találni. Herczeg Ferenc Bizanc-ját Huszár Vilmos francia nyelvű kiadványai sorozatában, Madáchot természetesen Lechner németnyelvű kiadásában használtuk fel. Jókai művei közül, ezekre határozottan emlékszem is, a „Fekete gyémántok”, a „Szomorú napok” és „A tengerszemű hölgy”, Mikszáth-tól pedig a „Szent Péter esernyője”, a „Szelistyei asszonyok” és „A beszélő köntös” voltak a gyűjteményben. Azon a véleményen is lévén, hogy irodalmi színvonalunkat az akkoriban a világ minden táján átütő sikerrel színre került színműveinkkel is be kell mutatnunk, elküldtük pl. Molnár Ferenc „Ördög”-ét, Biró Lajos „Rablólovag”-ját, természetesen Lengyel Menyhért Taifun-ját s végül, ha jól emlékszem, Drégely Gábornak „A szerencse fia” című darabját is. Természetesen elment a Bánk bán is, éspedig német fordításban.

Rövidesen értesültem Gyeveléktől, hogy a küldemény szerencsésen megérkezett. Utóbb azt is megtudtam tőlük, hogy miért nem kellett a ládát egyenesen Gorkij címére küldetnem. Gorkij az 1913-ban meghirdetett amnesztia alkalmából akart hazatérni, s a részletek megbeszélése végett kereste éppen fel Riminiben orosz barátait. Így velem szemben is egyelőre bizonyos diszkrécióban kívánt maradni. Igaz, orvosai, s más barátai azt a tanácsot adták neki, hogy tekintettel tüdőpanaszaira, meg kell gondolnia, ne halassza-e a légváltozást a jövő tavaszi napokra, de Gorkijban akkor talán erősen dolgozott a honvágy is, s így történt, hogy hazaérkezett, és valahol Szentpétervár környékén sikerült alkalmas lakáshoz jutnia. Mint tudjuk, rövidesen lapot is indított, talán a „Letopisz”-t, vagy éppen Ilja Gruzgyev szerint a „Novaja Zsíznyi”-t. Mindenesetre az elhelyezkedés első hónapjai nem voltak alkalmasak arra, hogy mélyebben belemerüljön a magyar irodalom egyes munkáiba, amihez több nyugalomra volt kétségtelenül szükség. Gyevelék megírták egyelőre, hogy Gorkij már tud a gyűjtemény megérkezéséről, s a legmélyebb köszönetét küldi érte, egy jóval későbbi levelükben pedig azt jegyezték meg, hogy Gorkij már neki ült Mikszáth olvasásának, s azt mondta, hogy üzeni fog nekem valamit. Sajnos, ezt az üzenetet már nem kaptam meg.

Egyébként igazán nem értem, hogy történt, hogy riminii társaságunk fényképezőgéppel rendelkező tagjai egyikének sem jutott a nagy örömeben észébe, hogy a körünkben időzőtt Gorkijékkal együtt lefényképezzenek bennünket. Hiszen ott volt köztünk mindjárt Gardi papa, aki művészi felvételeivel nemzetközi díjakat nyert. Otthonom falát ma is két kiváló alkotása díszíti, amit emlékül kaptam tőle. De hát így történt. A hibát bizonyára én bocsáthatom meg a legkevésbé magamnak.

Orosz barátaim viszontlátása, magyarországi látogatása, az én hozzájuk való kirándulásom élményei, mint már érintettem, mind füstbe mentek. Gyevelék ugyan a megbeszélés szerint, mint elsők, már 1914 júniusának vége felé Riminiben voltak. Ezt egy frigiai sapkás nő mellképével díszített levelezőlapon közölték is velem. De nemsokára egy második kártyájukat vettem, ezen egy kozákroham képe volt, s itt már arról értesítettek, hogy édesatyjuk váratlanul magához hívta őket; így a legrövidebb úton, Görögországon keresztül sietnek hozzá. Hozzá tették, hogy nem hiszik ezek után, hogy ebben az évben látni fogjuk egymást.

Gyeveléknek, sajnos, nagyon is igazuk lett, s mi már nem láthattuk többé egymást ebben az életben. Tavaly, hosszú kutatógátások után, a Magyar Vöröskereszt útján annyiban kaptam róluk hírt, hogy Nyina Gyevel még 1920-ban meghalt, húga állítólag él, írtam is a megadott címére azonnal, de választ nem kaptam.

Nem tudom, él-e valaki Gorkij családjából, talán a fia, esetleg Budbergné? Úgy vélem érdemes volna valakinek, aki hozzáférhet, alkalminlag utána érdeklődni a hagyatékában annak, nincsenek-e ott munkák magyar szerzőktől? Ha igen, úgy azok szinte bizonyosan az én küldeményeimből valók lesznek.

Lehetséges, hogy a gyűjteménynek egyetlen darabjára sem fognak ma már rábukkanni. Én ennek ellenére is mindig meglepődéssel s némi jogos büszkeséggel fogok visszagondolni az oly önzetlen érzéseim között, negyvenhét évvel ezelőtt oroszországi missziós útjára elindított ládára. Meggyőződés, hogy a maga nemében talán első kis magyar szépirodalmi könyvtár volt ez, amely akkor a maitól sokkal távolabb eső orosz földön a feladatát bizonyára sikerrel teljesítette.

TIBORC ZSIGMOND

TUBA KÁROLY EMLÉKEZETE

(Az Irodalmi Tanács nevében mondott gyászbeszéd szövege alapján.)

Amidőn az Irodalmi Tanács nevében utolsó üdvözetet mondtam Tuba Károlynak, író társamnak és barátomnak, feltűnt lelki szemeim előtt egész életútja, amely egybeesett a magyar munkásmozgalom izgalmas, harcra kész múltjával. És előttünk állt egy küzdelmekben, eredményekben gazdag élet, Tuba Károly élete.

1896-ot írunk, a Millenium éve. Egy 17 éves vidéki cukrász feljön Pestre, pályát akar cserélni. Vonzza a könyv, a vers, a tudomány. Öt év múlva kezében a tanítói oklevél.

Ekkor, 1901-et írunk. Csakhamar megtalálja a fiatal író a maga útját, hiszen 1902-ben, 23 éves korában novella, 1905-ben, 26 éves korában verseskötvet adott ki. 1914-ig, az első világháború kitöréséig már hat könyve jelent meg, de a reá következő műve, amely már a beérkezett szocialista költőt mutatja, csak 1918-ban kerülhetett nyilvánosságra, mert ebben a kötetében a *Megváltó viharban*, már olyan versek vannak, amelyeket csak titokban lehet szavalni. Már 1914-ben így ír *Az átok* című versében:

Az utcán sápadt, félnék rettegése,
Siránkozások, aggódó jajok:
Anyák, testvérek, rokonok, barátok
Arcán az örök választalan kérdés:
Miért? kiért?